

УДК 336.71

КРЕДИТ «ОВЕРНАЙТ» ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ

CREDIT «OVERNIGHT» AS TOOL BANK REFINANCING

Наталія Миколаївна ПАНТЄЛЄЄВА

кандидат технічних наук, доцент, докторант
доцент кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи
УБС НБУ (м. Київ)
nnp-k@mail.ru

Nataliya M. PANTIELIEIEVA

Ph.D. in Technical Sciences
Associate Professor of Financing Department,
Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking
of the National Bank of Ukraine

Анатолій Миколайович ХАРЧЕНКО

викладач кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи НБУ (м. Київ)
Kharchenko85@gmail.com

Anatoliy M. KHARCHENKO

Lecturer of Finance Department, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National
Bank of Ukraine (Kyiv)

Анотація. У статті проаналізовано надання Національним банком України кредитів «овернайт» комерційним банкам протягом трьох останніх років. Досліджено зміни середньозважених відсоткових ставок на міжбанківському ринку і ставки НБУ, зазначено їх вплив на обсяги рефінансування.

Summary. The article analyzes the Bank of overnight credits to commercial banks during the last three years. The changes weighted average interest rates on the interbank market and the Bank rate and indicated its impact on the volume of bank refinancing.

Ключові слова: рефінансування, інструменти рефінансування, міжбанківський ринок, міжбанківський кредит, ставка рефінансування, кредит «овернайт».

Key words: refinancing, refinancing instruments, interbank market, interbank credit, refinancing rate, credit «overnight».

Постановка проблеми. Насьогодні однією з головних умов стабільного економічного зростання є надійність і фінансової стійкості банківської системи, яка забезпечується через дотримання відповідних параметрів ліквідності окремої банківської установи, що в цілому впливає на всю систему. Зниження рівня ліквідності банківської системи призводить до нездатності банків задовольняти потреби клієнтів, що в кінцевому рахунку може викликати дисбаланс у грошово-кредитній політиці та в розвитку національної економіки. Для недопущення таких негативних наслідків Національний банк України

у рамках здійснення грошово-кредитної політики проводить операції з рефінансування комерційних банків. Серед інструментів рефінансування важливе місце посідають кредити овернайт, які надаються через постійно діючу лінію рефінансування. Актуальність дослідження цієї теми зумовлена важливістю кредитів овернайт як інструмента рефінансування комерційних банків.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Аналіз останніх публікацій свідчить про значну увагу вітчизняних учених до проблем банківської ліквідності і методів її регулювання. Зокрема, С.

Буковинський, А. Вожжов, І. Волошин, В. Геєць, А. Єпіфанов, Л. Рябініна, Г. Карчева, О. Костюкевич, В. Корнівська, І. Лис, О. Малахова, В. Міщенко, А. Мороз, О. Кіреєв, І. Пасічник, Л. Примостка, В. Стельмах, Г. Салтикова, А. Сомик досліджували питання банківської ліквідності і роль НБУ в її підтримці, сучасну практику рефінансування банків. У своїх працях зазначені автори детально аналізують роль монетарної політики у розвитку банківської системи, оцінюють ефективність діяльності НБУ з підтримки ліквідності комерційних банків. Однак на сьогодні питання використання такого інструменту рефінансування як кредити овернайт досліджене недостатньо.

Метою статті є проведення аналізу використання кредитів «овернайт» для рефінансування вітчизняних банків.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Операції рефінансування є найбільш ефективних інструментів грошово-кредитної політики. Основними принципами рефінансування центральним банком комерційних банків є: орієнтація на макроекономічні показники грошово-кредитної політики; пріоритет інтересів центрального банку по відношенню до інтересів кредитних організацій; загально визнані принципи організації кредитних відносин – терміновість, платність, забезпеченість; регулювання центральним банком правил здійснення операцій рефінансування з метою мінімізації кредитного ризик. Світова практика побудови систем рефінансування дозволяє виділити наступні його типові організаційні форми: кредитування Центральним банком комерційних банків, міжбанківське кредитування, сек`юритизація

активів, конвертація облигацій [1].

Центральні банки використовують різні інструменти підтримання ліквідності банків. Так, наприклад Центральний банк Росії – кредити овернайт», внутрішньоденні, ломбардні кредити, кредити, які забезпечені неринковими активами або поручництвом, кредити, що забезпечені заставою золотом [2]; Національний банк України – кредити овернайт, надані через постійно діючу лінію рефінансування, кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера, операції прямого РЕПО (табл.1). Центральні банки при кредитуванні комерційних банків безпосередньо впливають на обсяг грошової пропозиції та її вартість через процентну ставку за кредитами.

Згідно з «Положенням про регулювання Національним банком України ліквідності банків України»: кредит овернайт – це кредит, який наданий банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою через постійно діючу лінію рефінансування на термін до наступного робочого дня [4].

Обов'язковою умовою для подання банком заявки на одержання кредиту овернайт є укладення відповідного генерального кредитного договору. До прийняття Постанови НБУ № 134 від 04.05.2011 р. «Про внесення змін до Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» такий договір було необхідно укладати кожного календарного року. Згідно з цією постановою слова «на поточний календарний рік» виключили, тобто тепер такий договір може укладатися на більш тривалий період часу [5].

Окрім того, Національний банк встановлює

Таблиця 1

Обсяги рефінансування та середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у грудні 2011 р. (в розрізі інструментів)

Інструмент	Обсяги рефінансування банків, %		Середньозважена процентна ставка за кредитами, %	
	2011 р.	у тому числі за грудень	2011 р.	Зокрема за грудень
кредити «овернайт», надані через постійно діючу лінію рефінансування	6.95	0.21	9.40	10.73
кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	11.18	13.49	12.52	11.40
операції прямого РЕПО	81.87	86.30	12.63	12.05
інші кредити	–	–	–	–
стабілізаційний кредит	–	–	–	–
кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	–	–	–	–
Всього	100	100	12.39	11.96

Джерело: [3]

Таблиця 2

Обсяги кредитів овернайт, наданих НБУ для підтримки ліквідності банків України у 2009 році

Місяць	Сума, млн грн	Кількість банків	Середньо-зважена ставка НБУ, %	Середньо-зважена ставка на міжбанківському ринку, %	Частка в загальному обсязі рефінансування, %
Січень	2224,16	40	16,8	21,4	47,06
Лютий	7389,57	64	18	35,1	48,49
Березень	2 368,93	39	19,5	22,4	16,38
Квітень	312,35	20	20	4,5	3,25
Травень	109,52	9	20	3,5	3,86
Червень	110,04	6	18,3	2,4	1,24
Липень	111,59	5	18	2,1	4,88
Серпень	39,15	4	17,4	2,8	4,81
Вересень	9,17	1	17	2,8	1,31
Жовтень	50	1	15,5	2,6	7,53
Листопад	1,8	1	17	2,8	0,15
Грудень	0	-	-	2,3	-
За рік	12726,27	72	18,1	12,3	19,76

Сформовано за даними джерел [9,10,11]

загальні вимоги до банків для рефінансування та може ухвалити рішення про підтримання ліквідності банку через відповідні інструменти рефінансування, якщо банк дотримується таких основних вимог [4]:

- строк діяльності після отримання банківської ліцензії повинен бути більшим ніж один рік;
- банк повинен мати банківську ліцензію та генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій;
- на рахунку банку повинні бути активи, які можуть бути прийняті Національним банком у заставу;
- банк має бути платоспроможним і своєчасно здійснювати погашення одержаних від Національного банку кредитів та сплату процентів за користування ними.

Згідно чинного законодавства, Національний банк здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка Національного банку. Окрім того, відсоткова ставка не підлягає коригуванню протягом дії кредитного договору. Національний банк протягом дії кредитного договору може здійснювати перевірки банку щодо правильності відображення в бухгалтерському обліку предметів застави, наданих під забезпечення кредитів рефінансування. При здійсненні рефінансування банків шляхом проведення тендерів в якості забезпечення можуть виступати: державні облигації України, депозитні сертифікати, облигації Державної іпотечної установи з додатковим забезпеченням у формі державної гарантії за зобов'язаннями емітента,

іпотечні облигації та іпотечні сертифікати Державної іпотечної установи, векселя суб'єктів господарювання та векселя банків, облигації місцевих позик, облигації підприємств, іпотечні облигації, іпотечні сертифікати з фіксованою доходністю, заставні, подвійні складські свідоцтва, майнові права, акції власників істотної участі в банку. Також, постійно здійснюється моніторинг цінних паперів, що прийняті під забезпечення кредитів рефінансування на предмет можливих ризиків і можливої зміни їх справедливої вартості [6].

Національний банк може надавати банкам два види кредитів овернайт: кредит під забезпечення державними облигаціями України (крім облигацій зовнішньої державної позики України) або депозитними сертифікатами; кредит овернайт бланковий (здійснюється без забезпечення) [4].

Умовою розгляду заявки банку на одержання кредиту овернайт є його згода на застосування Національним банком режиму блокування коштів на кореспондентському рахунку банку-позичальника в сумі наданого кредиту та процентів за користування ним на строк до його повернення.

Національний банк щоденно засобами електронної пошти оголошує банкам процентні ставки за кредитами овернайт на наступний робочий день, розмір яких може бути диференційованим залежно від забезпечення. У разі потреби підтримання ліквідності банк може протягом будь-якого робочого дня до визначеного часу подати до Національного банку одну заявку на одержання кредиту овернайт

Таблиця 3

Обсяги кредитів овернайт, наданих НБУ для підтримки ліквідності банків України у 2011 році

Місяць	Сума, млн грн	Кількість банків	Середньо-зважена ставка НБУ, %	Середньо-зважена ставка на міжбанківському ринку, %	Частка в загальному обсязі рефінансування, %
Січень	-	-	-	1,6	-
Лютий	-	-	-	1,6	-
Березень	-	-	-	1,9	-
Квітень	19,5	1	9,76	1,7	100
Травень	-	-	-	3,1	-
Червень	-	-	-	2,6	-
Липень	-	-	-	2,8	-
Серпень	519,66	2	9,25	5,6	28,4
Вересень	429,2	4	9,25	5,0	21,24
Жовтень	344	5	9,91	9,6	8,17
Листопад	667,83	7	9,30	9,0	8,78
Грудень	22,98	4	10,73	5,0	0,2
За рік	2003,17		9,7	4,7	8,5

Сформовано за даними джерел [9, 10, 11]

за допомогою засобів програмно-технологічного забезпечення «КредЛайн» [7, с. 13]. Повернення банком кредиту овернайт здійснюється наступного робочого дня до 13:00 одночасно з процентною платою. Наступний кредит овернайт може надаватися лише за умови погашення попереднього.

У разі порушення банком строку повернення кредиту овернайт та процентів за користування ним, банк-порушник не допускається до використання цієї лінії протягом трьох місяців. Один і той же банк протягом дня може подати лише одну заявку на отримання кредиту овернайт під забезпечення або кредиту овернайт бланкового.

Аналіз надання кредитів овернайт комерційним банкам за останні три роки свідчить про те, що банки звертаються до НБУ як до кредитора останньої інстанції лише у надзвичайних випадках. У разі нестачі ліквідності банки звертаються на міжбанківський ринок, де плата за кредити овернайт значно нижча порівняно зі ставкою НБУ – від 2% до 5%. Але якщо на міжбанківському ринку пропозиція грошей майже відсутня, банки звертаються за допомогою до НБУ. Ще однією причиною підвищеного попиту на кредит овернайт НБУ є значне підвищення відсоткових ставок на короткострокові кредити на міжбанківському ринку. Саме така ситуація спостерігалася у 2009 році, коли особливо гострою потреба в коштах була на початку року – у розпал світової фінансової кризи. Як видно з табл. 2, у лютому 2009 року за короткостроковою допомогою до НБУ звернулося 64 банки, взявши кредит на загальну суму

7 389,57 млн грн. Звичайно, з підвищенням попиту на кредити овернайт, НБУ збільшував процентну плату за користування кредитом. Так, середньозважена ставка за кредитами овернайт у квітні й травні 2009 року становила рекордне значення – 20%. Водночас, чітко видно причину такого підвищення попиту на кредити овернайт НБУ. Протягом першого кварталу 2009 року ставка на міжбанківському ринку значно перевищувала ставку НБУ, її максимум досяг 35% у лютому місяці, де різниця між ставкою НБУ і міжбанківського ринку становила 17,1%. Зрозуміло, що банки надавали перевагу більш дешевим ресурсам. Але вже в березні ставки були майже однаковими, а в квітні ставка за кредитами овернайт на міжбанківському ринку знизилася до 4,5%. НБУ не зреагував на такі зміни кон'юнктури ринку, а навпаки – підвищив ставку з 19,5% до 20%. До кінця року на міжбанківському ринку ставка відсотку коливалася від 2,1% до 3,5%, а НБУ пропонував кредити за фіксованими ставками – 18% під забезпечення державними цінними паперами та 20% – бланкові, однак їх обороти виявилися незначними [8, с. 7]. Висока відсоткова ставка призвела до того, що банки поступово відмовлялися від можливості використання досліджуваного інструменту рефінансування. Обсяги кредитування постійно зменшувалися, а в грудні жоден банк не звертався до НБУ за кредитом овернайт.

Загалом, протягом 2009 року НБУ надав кредити овернайт 72 банкам на загальну суму 12 726,27 млн грн. Середньозважена процентна ставка становила

Таблиця 4

Діяльність НБУ з надання кредитів овернайт протягом 2009-2011 рр.

Показник	2009	2010	2011	Абсолютне відхилення 2011/2010
Обсяг наданих кредитів овернайт, млн грн.	12726,27	170,88	2003,17	+1832,29
Середньозважена ставка НБУ, %	18,1	11,27	9,7	-1,57
Середньозважена ставка на міжбанківському ринку, %	12,3	1,7	4,7	+3,0
Різниця між ставкою НБУ і ставкою на міжбанківському ринку, %	5,8	9,57	5	-4,57
Частка в загальному обсязі рефінансування, %	19,76	2,3	8,5	+6,6

Сформовано за даними джерел [9, 10, 11]

18,1%, а частка у загальному обсязі рефінансування – 19,76%. Слід зазначити, що середньозважена ставка на міжбанківському ринку становила 12,3%, що на 5,8% нижче від ставки НБУ. У загальному обсязі рефінансування банків кредити овернайт займали значну частину лише на початку року, далі їхня частка мала тенденцію до зменшення. Так, у лютому кредити овернайт становили 48,49% від загального обсягу рефінансування, в березні – 16,38%, а вже квітні – лише 3,25%. До кінця року частка кредитів овернайт залишалася незначною у загальному обсязі рефінансування.

У 2010 році банки майже не користувалися кредитами овернайт НБУ, що свідчить, з одного боку, про достатню ліквідність банківської системи країни, а з іншого – про завищену відсоткову ставку. Лише в листопаді обсяг кредитів овернайт набув значних розмірів – 166 млн грн. Зменшення попиту на кредити спричинило зниження середньозваженої ставки за кредитами НБУ – з 17% на початку року до 9,25% у грудні. Водночас на міжбанківському ринку ставка за користування кредитом коливалася від 1,1% в липні до 3,5% у грудні. Різниця між середньозваженою ставкою НБУ і ринковою становила 9,5%. Заслугує уваги той факт, що в листопаді рефінансування банків здійснювалося виключно наданням кредитів овернайт. Загальна ж частка кредитів овернайт у загальній сумі рефінансування в 2010 р. становить 2,3%, тобто дуже незначну частину від операцій НБУ з підтримки ліквідності банків.

У табл. 3 подано інформацію про користування банками кредитами овернайт у 2011 році. Очевидно, що цей рік характеризується не рівномірністю їх отримання. Якщо в першому півріччі лише один банк отримував таку допомогу на суму 19,5 млн грн, то в другому банки значно активізуються щодо залучення кредитів овернайт. Варто зауважити, що в квітні операція овернайт була єдиною операцією НБУ з регулювання ліквідності банків. У другому півріччі НБУ більш активно проводив діяльність з

рефінансування банків. Так, в серпні було надано кредитів на 519, 66 млн грн за ставкою 9,25%. Таке стрімке зростання попиту на фінансові ресурси було спричинено кризою ліквідності банків і підвищення ставки за кредити овернайт на міжбанківському ринку (з 2,8% до 5,6%). У вересні й жовтні банки продовжували залучати ресурси на короткий строк, але обсяг кредитування має негативну тенденцію. Вже в листопаді було зафіксовано максимальний обсяг надання кредитів овернайт за рік – 667,83 млн грн. Цією послугою НБУ скористалося 7 банків, і це зрозуміло, адже відсоткова ставка НБУ в листопаді була встановлена на рівні 9,3%, що майже не відрізнялася від ринкової ставки. Водночас, у грудні ставку НБУ було підвищено до рівня 10,73%, в той час як ставка на міжбанківському ринку зменшилася до 5%. Це спричинило зменшення попиту на кредити овернайт НБУ до 22,98 млн грн. У 2011 році загальний обсяг рефінансування шляхом надання кредитів овернайт становив 2003,17 млн грн, середньозважена ставка – 9,7%.

Узагальнення обсягів наданих кредитів овернайт і середньозважена ставка НБУ, середньозваженої ставки на міжбанківському ринку надано в табл. 4.

Дані таблиці показують, що найбільш активно банки користувалися кредитами овернайт у 2009 році. Саме тоді спостерігалася криза ліквідності банків внаслідок світової фінансової кризи, яка особливо болісно відчула банківська система України. Окрім того, на початку 2009 року ставка за кредитами овернайт на міжбанківському ринку перевищувала ставку НБУ, що сприяло більш активному кредитуванню банків. Обсяги наданих кредитів овернайт у 2009 році набагато перевищують показники 2010 і 2011 років. Водночас, наприкінці 2011 року банки активізували свою діяльність на ринку кредитів овернайт НБУ. Це спричинено кризою ліквідності окремих банків і коливаннями у ставці на міжбанківському ринку.

Найбільша частка в загальному обсязі

рефінансування НБУ банків також зафіксована у 2008 році (19,76%). У той час банки найбільш гостро відчували потребу в миттєвому залученні коштів. Але вже у 2010 році структура рефінансування зміщується в інший бік – кредити овернайт займають лише 2,3%. У 2011 році відбулося збільшення попиту на овернайт кредити, як наслідок – їх частка в загальному рефінансуванні збільшилася до 8,9%.

Підвищений попит багатьох банків на кредити у 2008 році спричинив підвищення середньозваженої відсоткової ставки до 18,1%, зі зниженням попиту у 2010 році вона значно зменшилася (до 11,27%). В 2011 році спостерігалася незначне зменшення ставки до 9,7%.

Однак існує великий розрив між ставкою НБУ і ставкою на міжбанківському ринку. У 2010 році цей розрив складав майже 10%. Це свідчить про недостатню гнучкість рівня відсоткової ставки за кредитами овернайт НБУ. Так, протягом 2009 року на міжбанківському ринку ставка на кредит істотно змінювалася. На початку року вона зросла до 35,1%, але вже в квітні знизилася до 4,5%. Ставка НБУ ніяк не відреагувала на такі зміни і коливалася в межах 15-20%. У 2010 році ставка НБУ залишалася на завищеному рівні (17%), лише у вересні вона була знижена до 10,75%, в той час як на міжбанківському ринку вона становила 1,5%. Протягом 2011 року ставка НБУ знову була відносно стабільною і набагато вищою, ніж ставка на міжбанківському ринку.

Список використаних джерел:

1. Салтикова Г. В. Рефінансування банків: світова практика та напрями розвитку в Україні / Г. В. Салтикова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, 2011. — № 2(14). — С. 142-145
2. Види кредитованя Банка России и условия кредитования [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.cbr.ru/dkp/standart_system/print.aspx?file=refinan.htm#6
3. ВІСНИК НБУ. — ЛЮТИЙ 2012. — №2. — С. 41
4. Затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс] // Постанова Правління НБУ від 30 квітня 2009 р. —№ 259. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16426.html
5. Постанова Національного банку України № 134 від 04.05.2011 р. «Про внесення змін до Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://document.ua/provnesennja-zmin-do-polozhennja-pro-regulyuvannja-nacional-doc57131.html>
6. Постанова Правління Національного банку України «Про терміни та можливі обсяги проведення Національним банком України окремих операцій з банками, передбачених у Положенні про регулювання Національним банком

Ситуація змінилася у жовтні-листопаді, але не за рахунок зниження ставки НБУ, а внаслідок стрімкого підвищення ставки на міжбанківському ринку. Але вже в грудні спостерігалася дивна тенденція – ставка на міжбанківському ринку знижується на 4%, а НБУ піднімає ставку на 1,5%. Звичайно, такі зміни призводять до суттєвого зменшення кредитів банків НБУ.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про значну залежність між обсягами кредитування і різницею між ставкою НБУ й ставкою на міжбанківському ринку. Зі зменшенням цієї різниці значно збільшується кількість банків, що користуються кредитом, і обсяги кредитування. В періоди, коли ставка НБУ була наближена до ринкової, або навіть була нижча, ніж ринкова, обсяги кредитів значно зростали. Водночас, великий розрив у ставках спричинив те, що тривалий період кредити овернайт НБУ не мали попиту.

Велике значення відсоткової ставки зумовлює важливість проведення постійного моніторингу за станом кон'юнктури ринку кредитів овернайт, здійснення спостереження за змінами попиту й пропозиції даного ринку, а також за змінами в кредитних ставках на міжбанківському ринку. Зважена гнучка політика відносно відсоткової ставки дозволить підвищити потенціал інструментів рефінансування, що дасть позитивне зрушення в розвитку економіки держави.

Україні ліквідності банків України, та вимоги щодо забезпечення, що пропонується банками» № 434 від 14.11.2006 [Електронний ресурс]. —Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0434500-06/ed20110728>

7. Технічний порядок проведення Національним банком України операцій з банками / Постанова Правління НБУ від 30 квітня 2009 р. № 260 // Інвестгазета : НВ. —2009. —№ 27. —С.13-22
8. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання / О. Петрик // Вісник НБУ. —2009. —№ 8. —С.4-10, 7
9. Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у 2009-2011 роках [Електронний ресурс] / Вісник НБУ. Архів номерів. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ. —Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnbu/texts.html
10. Основні тенденції грошово-кредитного ринку [Електронний ресурс] / Національний банк України: офіційне інтернет-представництво. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58038
11. Процентні ставки на міжбанківському ринку [Електронний ресурс] / Національний банк України: офіційне інтернет-представництво. — Режим доступу : [http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets\(4.2\).xls](http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets(4.2).xls)